

SOHADA MUTAXASSISLIGIDA KOMPYUTER TARJIMON DASTURLARIDAN FOYDALANISH VA ULAR BILAN ISHLASH

*Farg'ona ICHSHUI kasb-hunar maktabi
maxsus fan o'qituvchisi*

Boymuratov Erkin Kamolovich

Annotatsiya: *Kompyuter tarjimon dasturlari. Socrat, Promt va Magic Gooddy tarjimon dasturlari va ular bilan ishlash haqida ma'lumotlar berilgan*

Kalit so'zlar: *tarjimon dasturlari, PROMT tarjimon dasturi, Magic Gooddy dasturi, Kiril-lotin, PROMT, Magic Gooddy, Socrat, Stylus, tarjima, lug'at, menyu, uskunar paneli*

Tarjimon dasturlar - bu matnlarni bir tildan ikkinchi tilga kompyuter yordamida tarjima qilish, orfografik xatolarni aniqlash hamda matnni tahrir qilish imkoniyatini beradi. Avtomatik tarjima vositalaridan foydalanish.

Avtomatik tarjima dastur vositalarini shartli ravishda ikkita asosiy toifaga bilish mumkin. Birinchi toifa kompyuter lug'atlaridan iborat. Kompyuter lug'atlarining vazifasi oddiy lug'atlar vazifasi bilan bir xil: noma'lum siz mazmunini anglatadi. Kompyuter lug'atlarining afzalligi kerakli siz mazmunini avtomatik izlash va topishning qulayligi va tezligida kirinadi. Avtomatik lug'at, odatda, siz tarjimasini berilgan klavishlar kombinatsiyasini bosish orqali sizlarni tarjima qilish imkonini beradi. Lug'at nafaqat sizlar, balki tipik siz birikmalarini sham izida jamlashi mumkin. Ikkinchi toifaga to'liqmatnni avtomatik tarzda tarjima qilishga imkon beruvchi dasturlar kiradi. Ular bir tildagi (xatosiz tuzilgan) matnni qabul qilib, boshqa tildagi matnni beradi. Ish jarayonida dastur qamrovli lug'atlar, grammatik qoidalar majmui va dastur nuqtai nazaridagi eng sifatli tarjimini ta'minlovchi boshqa omillardan foydalanadi. Biz kundalik faoliyatda tarjima programmalarining ko'p turlarini uchratishimiz mumkin. Hozirgi vaqtda Rossiyada ham, shu jumladan respublikamizda ham quyidagi vositalar keng qo'llanilmoqda:

- STYLUS (PROMT firmasi mahsuloti) - elektron tarjimoni;
- PROPIS (AGAMA firmasi mahsuloti) - elektron lug'ati;
- ORFO, KONTEKST (INFORMATIK firmasi mahsuloti va LINGVO (BIT firmasi mahsuloti)
- orfografik xatolarni aniqlovchi vositalar.

Lekin biz quyidagi eng ko'p tarqalgan va tanilgan Stylus dasturlariga to'xtaymiz. Rus tilidan ingliz tiliga va ingliz tilidan rus tiliga avtomatik tarjima qilish sistemalaridan Socrat va Stylus kabi dasturlar keng tarqalgan. Stylus, shubshasiz, tarjimada yana ham yuqori sifat va o'zgaruvchanlikni ta'minlaydi. Stylus dasturining so'nggi versiyasi iz nomini o'zgartirdi va u endi *Promt* deb ataldi. Promt dasturi universal, shu bilan birga ixtisoslashgan lug'atlardan iborat boy tarkiblarni iz

ichiga olib, ulardan foydalanishni boshqaruvchi vositalarni iz ichiga oladi. Birona ham lug'atga kirmagan so'zla tarjimasini mustaqil ravishda aniqlab, iste'mol lug'atida saqlaydi. Bundan tashqari, Promt dasturi xususiy ismlar va tarjima qilish talab etilmaydigan boshqa sizlar, masalan, qisqartma so'zlar bilan ishlash qoidalarini ko'rsatish imkonini ham beradi.

SOCRAT - TARJIMON DASTURI

Mazkur dastur yordamida faylda joylashgan yoki bevosita kiritilgan matnlarni tarjima qilish mumkin, buning uchun SOCRAT menyusi bo'limlaridan foydalaniladi. Mazkur dastur menyusi bo'limlaridan mohiyati jihatidan WINDOWS ning amaliy dasturlari menyusiga deyarli o'xshash. Farqlanish perevod va clovari bo'limlarida mavjud bo'lib Socrat dasturining umumiy ko'rinishi.

Bu yerda tarjima qilish uchun lug'atlar majmuasi berilgan, undan tarjima qilish usuli tanlanadi. Menyu quyisida joylashgan uskunar paneli yordamida zaruriy vazifalar tez va o'ng'ay amalgam oshirilishi mumkin.

STYLUS – TARJIMON DASTURI

Mazkur tarjimon dastur yordamida faylda joylashgan yoki bevosita kiritilgan matnlarni tarjima qilish mumkin, buning uchun **Stylus** menyusi bo'limlaridan foydalaniladi.

Mazkur dastur menyusi bo'limlari mohiyati jihatdan Windowsning amaliy dasturi menyusiga deyali o'xshash. Farqlanish **Perevod** va **Slovani** bo'limlarida mavjud bo'lib, bu bu yerda tarjima qilish uchun lig'atlar majmuasi berilgan, undan tarjima qilish usuli tanlanadi.

Menyu quyisida joylashgan uskunar paneli yordamida zaruriy vazifalar tez va o'ng'ay amalga oshirish mumkin.

STYLUS DASTURINING MA'LUMOT PANELI

Vid bo'limidagi **Информационная панель** asosiy panel, Tarjima paneli Formatlash panelini darchaning pastki qismda hosil qiladi.

Ma'lumot paneli tarkibiga uchta qo'yilma kiradi va ular "sichqoncha" ning o'ng tugmasini bosish orqali chiqariladi.

Используемые словари (*Ishlatiluvchi lug'atlar*) tarjima qilishda foydalanishimiz mumkin bo'lgan va kompyuter xotirasidagi mavjud lug'atlar ro'yxatini keltiradi.

Незнакомые слова qo'yilmasi mavjud lug'atlarda aniqlanmagan noma'lum so'zlar ro'yxatini beradi. Bu so'zlarni tarjima qilmasdan zahirada saqlash uchun **Зарезервованные слова** qo'yilmasiga o'tkaziladi. Bu qo'yilmada tarjima qilinishi zarur bo'lmagan (masalan, Windows) so'zlar ro'yxati saqlandi.

Hujjatni tarjima qilish.

1. **Fayl** menyusining **Открыт** bandi tanlanadi. Tarjima uchun hujjat turli xil formatlarda berilishi mumkin va kompyuter uchun qulay formatlarga o'tkaziladi.

2. **Открыт** muloqatli darjasining matnlar sohasidan kerakli faylni tanlab olib **Открыт** tugmasi bosiladi.

3. **Конвентироват файл Открыт** muloqatli darjasida tarjima qilish yo'nalishi aniqlanadi va boshlang'ich matn ekranda hosil bo'ladi.

4. Hujjat tarjima qilish uchun tayyor bo'lgacha **Перевод** bo'limidan **Вес текст** bandi faollashtiriladi. So'ng ekraning o'ng darchasida boshlang'ich hujjat, chap darchada esa uning tarjimasi hosil bo'ladi.

5. **Fayl** bo'limida **Сохранит** bandi orqali tarjima biror nom ostida saqlab qo'yiladi. Natijada tarjiam qilingan hujjat kerakli formatda hosil bo'ladi va uni birbor matn muharririda qayta ishlash mumkin. Bundan tashqari foydalanuvchining shaxsiy blaknotini tashkil qilish, tadbirkorlarning vaqtini to'g'ri taqsimlashda yordam beruvchi, ma'ruzalar uchun slaydlar hosil qiluvchi, musiqa eshitish dasturlari mavjud.
PROMT tarjimon dasturining imkoniyatlari.

Prompt sistemasini universal, shu bilan birga ixtisoslashgan lug'atlardan iborat boy tarkiblarini o'z ichiga olib, ulardan foydalanish boshqaruvchi vositalarini o'z ichiga oladi. Bironta ham lug'atga kirmagan sozlar tarjimasini mustaqil ravishda aniqlab, iste'mol lug'atida saqlaydi. Bundan tashqari, Prompt programmami hususiy ismlar va tarjima qilish talab etilmaydigan boshqa so'zlar, masalan, qisqartma so'zlar bilan ishlash qoidalarini ko'rsatish imkonini ham beradi.

Programmaning qo'shimcha imkoniyatlari fayllarning turkum tarjimalari, tekislanmagan matnlarning tezkor tarjimalari, shuningdek, Internetdagi Web sahifalarini sinxron tarjima qilish imkonini o'z ichiga oladi. Ushbu vositalar alohida ilova programmalar sifatida amalda tatbiq etilgan.

PROMT PROGRAMMASINING ISHCHI OYNALARI

Prompt programmasi o'rnatilgandan so'ng bosh menyuda uni ishga tushirishga izn beruvchi punktlar paydo bo'ladi.

Indikatsiya panelida (vazifalar panelining o'ng chetida) programmani tezlikda ishga tushiruvchi belgi o'rnatiladi. Sichqonchanning o'ng klavishasini ushbu belgi ustida bosish bilan sistemaning barcha ilovalarini ishga tushirishga imkon beruvchi menyu ochiladi. Asosiy programma Prompt punktini tanlanganda ishga tushiriladi.

Prompt interfeysi Windows 9x (bunda X-95, 97, 98, 2000 larni bildiradi) operatsion sistemasi talabalariga muvofiq amalga tatbiq etilgan. Programmani ishga tushirgandan so'ng ekranda menyu satri, asbob panellari satri va ishchi sohasidan iborat ilova oynasi ochiladi.

1. Ilova oynasining ishchi sohasi bir qancha sohachalarga bo'lingan. Ikkala asosiy zonalar boshlang'ich matn va uning tarjimasini o'z ichiga oladi. Ular bevosita asboblar paneli ostida joylashgan.

2. Ilova oynasining pastki qismida axborot paneli joylashgan. U foydalanilayotgan lug'atlarni aks ettirish va tanlashga, tarjima qilinayotgan hujjatning programmaga noma'lum bo'lgan so'zlar ro'yxatini olishga va tarjima qilish lozim bo'lmagan so'zlar ro'yxatini boshqarish uchun mo'ljallangan uchta qo'shimcha varaqadan iborat.

3. Ilova oynasining pastki qismida menyu satri ostida asboblar satri joylashgan. "**Osnovnaya**" – Asosiy asbob bandi hujjatlarni ochishga va saqlashga hamda almashuv buferi bilan amallar bajarish uchun mo'ljallangan kalvishalardan iborat. Xuddi shu yerda

imloni tekshirish, kontekst izlash va soʻzlarni almashtirish, shuningdek, hujjatni electron pochta orqali joʻnatishga imkon beruvchi piktogrammalar (boshqaruv elementi) joylashgan. Bu panel piktogrammali (boshqaruv elementi) hujjatning ilova oynasidagi taqdimini oʻzgartirish uchun xizmat qiladi.

4. “Perevod” menyusi bandi tarjima bajarilayotgan paytda ishlatiladigan boshqaruv elementlaridan iborat. Ular yordamida lugʻatlar bilan ishlash, matn yoki uning alohida qismlarining tarjimasi, tarjima yoʻnalishi (yaʼni, tarjima tillari)ni tanlash, shuningdek alohida soʻzlar va butun bir abzaslarni band qilish amalga oshiriladi.

5. “Formatirovanie menyu” bandidan tarjima matnini tahrir qilishda foydalaniladi. Programma hujjatlarini asosiy matn prosessorlari formatlarida saqlash imkonini beradi.

6. “Servis” panelidan boshqa yordamchi ilovalar bilan ishlash paytida foydalaniladi. Bularga hujjatlarni tanish va skanerlash programmalari, shuningdek qoʻshimcha maʼlumot lugʻatlar kiradi.

Xuddi shu yerda hujjat toʻgʻrisidagi maʼlumotlarni yigʻish va programmani sozlashga moʻljallangan boshqaruv elementlari joylashgan. Xuddi shu panelda boshqaruv elementlarining nimaga moʻljallanganini bilishga imkon beruvchi kontekst maʼlumoti bandi joylashgan.

AVTOMATIK TARJIMA

1. Matnni oʻz ichiga oluvchi boshlangʻich matn faylning oddiy tarjimasi Promt programmasi yordamida osonlikcha bajariladi. Avvalo faylni boshlangʻich matn bilan toʻldirish kerak. Bu Fayl/ Otkryt (Faylni ochish) buyrugʻi bilan yoki Standart (Standartnya) asboblar paneli yordamida bajariladi.

2. Boshlangʻich faylning nomini tanlagandan soʻng programma (Konventirovat fayl) –Faylni oʻzgartirish muloqot oynasini ochadi. Ushbu muloqot oynasida avtomatik tarzda fayl formati va tarjimaning zaruriy yoʻnalishi tanlanadi. Foydalanuvchining faqat parametrlari toʻgʻri berilganligiga ishonch hosil qilib, OK bandini bosishi kerak boʻladi, xolos.

3. Boshlangʻich hujjat kompyuterga kiritiladi va avvaliga vaqtinchalik tarjima qilinuvchi matn va u bilan birga tarjima oʻz oʻrnida aks etadi. Tarjima amalga olishi uchun Перевод / Вес текст / butun matn menyusidagi bandini tanlash yoki Perevod (tarjima) asboblar panelidagi Вес текст (toʻla matn) bandidan foydalanish kerak. Tarjima anchagina murakkab va sekin oʻtuvchi amaldir. Tarjima jarayonida programmaning asosiy oynasida boshlangʻich matnni oʻtkazib turish va boshlangʻich matnni boshqa tildagi matn bilan almashtirib boorish mumkin.

4. Hujjatning oxiriga yetib kelgacha, boshlangʻich tarjima natijasi matnlarini koʻrib chiqish va shu bilan birga tahrir ham qilish mumkin.

5. Agar tarjima qilinuvchi matnga oʻzgartirishlar kiritilsa, oʻzgartirilgan abzaslarni qaytarish mumkin. Buning uchun Perevod tekuchego abzasa (joriy abzas tarjimasi) buyrugʻidan foydalaniladi yoki Tarjima programmasi asboblar panelidagi Tekuchiy abzas (joriy abzasi) bandi bosiladi. Ushbu holatda tarjimaning barcha qolgan abzaslari oʻzgartirishsiz qoladi.

Natijada quyidagi ekran hosil biladi.

Biror tilda yozilgan matnni tarjima qilish uchun Napravlenie perevoda bandidan foydalaniladi. Bu yerda, masalan, rus tilidan ingliz tiliga tarjima qilish uchun Russko-Angliyskiy bandi tanlanadi va

OK bosiladi. Bunda kompyuter avtomatik ravishda rus tilida yozilgan matnni ingliz tiliga tarjima qiladi va tarjima qilingan matn ekranning quyi qismida ko'rsatiladi (rasmga qarang). Shuni aytish kerakki, kompyuter hozircha 100% til va aniq tarjima qila olmaydi, albatta. Lekin tarjima sifati oshib boruvchi programmalar yaratilish jarayoni davom etmoqda Promt programmasining qolgan sozlovlari

Avtomatik tarjima sistemasi ishining samarasi va sifati, asosan unda mavjud lug'atlar takibi va ularning sifatiga bog'liq. Lug'atlarning siati esa ular qanday tartib bilan to'ldirganiga qarab belgilanadi.

1. Promt programmasi qolgan sozlavchilarining ishi ekran ko'rinishining o'zgartirilishi va ba'zi texnik amallarning o'ziga xosligini berishga qaratilgan. Programmaning umumiy sozlari **Сервис-Параметры** (*Servis-Parametrlar*) buyrug'i bilan yoki **Servis** asboblar panelidagi **Параметри** (*parametrlar*) bandi yordamida ochiladigan programmalar parametrlarini **Настройка** (*sozlash*) muloqot oynasida bajariladi.

2. Ushbu muloqot oynasi ikkita qo'shimcha varaqqa ega. **Разное** (*turli*) qo'shimcha varaqasi programma sozlovchining parametrlarini o'zgartirish imkonini beradi. Bu yerda boshlang'ich matni kiritishda tarjima oynasi qanday to'ldirilishi kerakligi ko'rsatiladi, band qilingan so'zlar ro'yxatining avtomatik kiritilishi yoritiladi, lug'atlarga yetish darajasi aniqlanadi.

3. **Исползоват** (*foydalanish*) bayroqchasi lahzalik tarjima, alohida so'zlar va ajratilgan qismlar tarjimasini maxsus oynasi aks ettiriladi.

4. **Свет** (*rang*) qo'shimcha varaqasi matnning turlicha elementlariga rang berish, shuningdek abzaslarning maxsus belgisi (markirovka)ni o'chirishga imkon beradi.

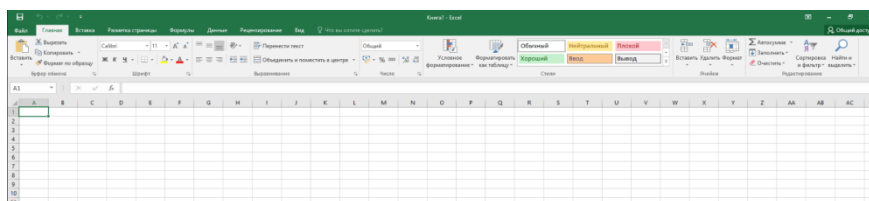
5. Sozlovchining qo'shimcha imkoniyatlari asboblar paneli mundarijasini o'zgartirishdan iborat. Programma bilan ishlash tajribasi to'planganidan keyin ayon bo'ladiki, asboblar panelidagi satr klavishalar foydalanilyapti, shu bilan birga tez-tez bajariluvchi operatsiyalar klavishalari yo'q. asboblar paneli tarkibi Panellar **Сервис/Настройка** (*сервис / созлов*) buyrug'i bilan o'zgartiriladi.

6. **Настройка инструментальных панелей** (*asbob panellari sozlovi*) muloqot oynasida **Категории** (kategoriyalar) ro'yxati menyu satrlarining bandlari nomidan iborat. Agar ushbu bandlaridan istalgani tanlansa, **Кнопки** (*klavishalar*) panelida muvofiq menyudan buyruq uchun klavishalar paydo bo'ladi. Tugmacha qo'shish uchun uni muloqot oynasidan asboblar paneliga olib o'tish kerak. Asboblar paneliga olib o'tish kerak. Asboblar panelidan keraksiz klavishani olib tashlash asboblar panelidan muloqot oynasi ichiga olib o'tish orqali amalga oshiriladi.

KIRIL-LOTIN TASHKILLSH

Ms Excel dasturida Kiril-lotin tashkillsh

Dastlabki Ms Excel dasturini ko'rinishi Kiril-lotin bo'limi yoq

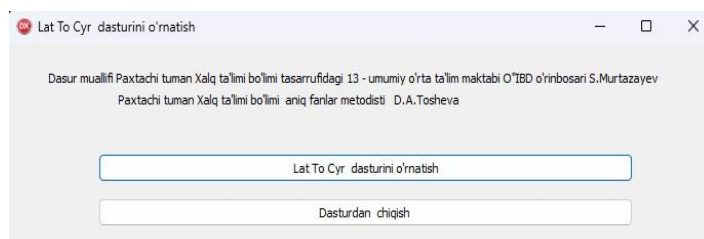


Buning uchun Kiril-lotin dasturini o'rnatamiz.

Avvalo o'rnatishdan oldin MS Excel dasturini o'chirib qo'yamiz

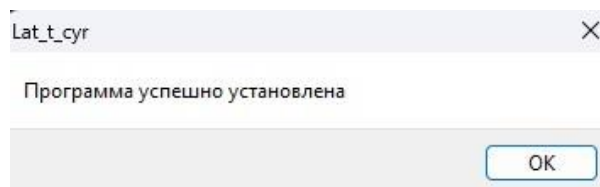
1-bo'lib:

Let To Cyr dasturini o'rnatamiz



Bu oyna chiqqanidan so'ng **Let To Cyr dasturini o'rnatish** tugmasini bosamiz

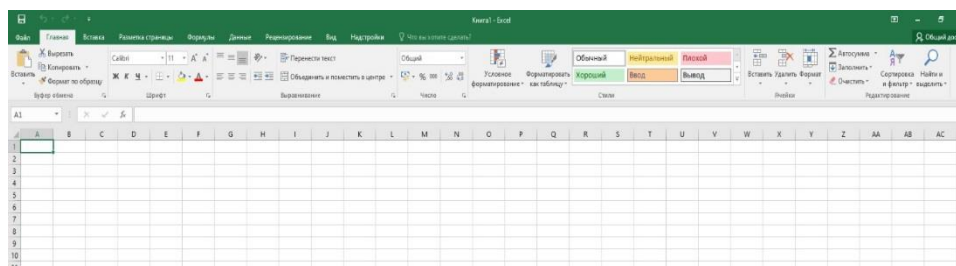
2-bo'lib



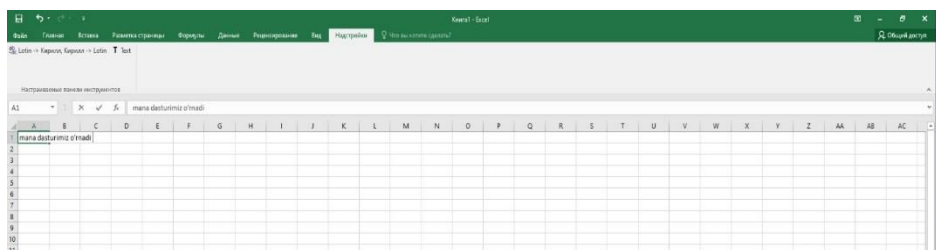
Shunaqa oyna kelib chiqadi va "OK" tugmasini bosamiz

3-bo'lib

Excel dasturini ochamiz va "Menyu" bo'limida "Надстройки" bo'limi kelib chiqadi

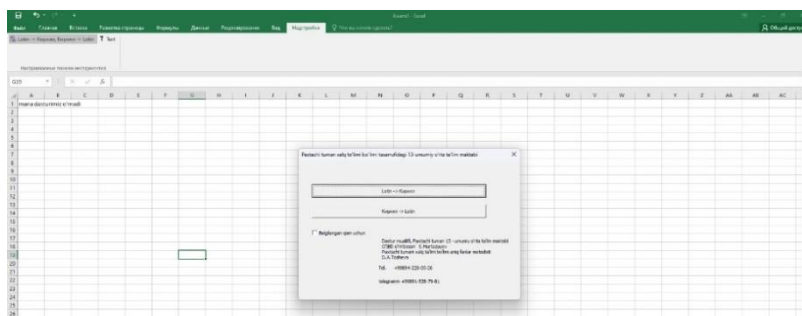


4-bo'lib. Shu bo'limga kirib olamiz.



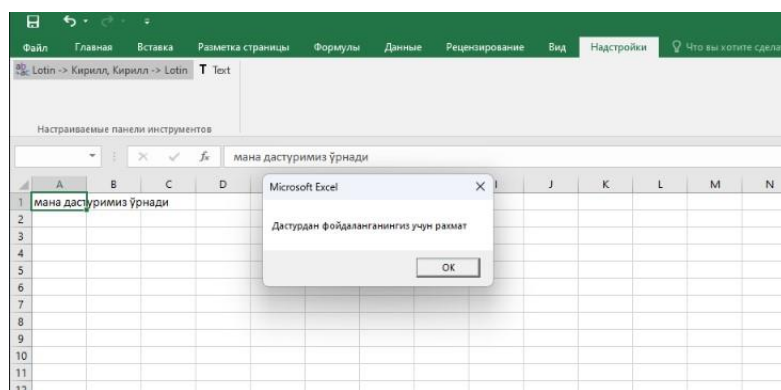
5-bo'lib. Shu oyna kelib chiqadi "Lotin->Кирилл, Кирилл->Lotin" tugmasini bosib

6-Bo'lib



O'zingizga kerakli tilni tanlaysiz

7-bo'lib



Mana dastur tilni o'zgartirdi

FOYDALANIGAN ADABIYOTLAR:

1. Hamidullo o'g'li, T. H. (2022). HOZIRGI KUNNING DOLZARB IMKONIYATLARI. JAWS VA NVDA DASTURLARI. *Scientific Impulse*, 1(2), 535-537.
2. Hamidullo o'g'li, T. H. (2022). NEYRON TARMOQLARNING TASNIFI. *Scientific Impulse*, 1(3), 757-763.
3. Zokirov, S. I., Sobirov, M. N., Tursunov, H. K., & Sobirov, M. M. (2019). Development of a hybrid model of a thermophotogenerator and an empirical analysis of the dependence of the efficiency of a photocell on temperature. *Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers*, 15(3), 49-57.
4. Горовик, А. А., & Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. *Universum: технические науки*, (8-1 (77)), 27-29.
5. Tursunov, H. H., & Hoshimov, U. S. (2022). TA'LIM TIZIMIDA KO'ZI OJIZ O'QUVCHILARNI INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDA O'QITISH TEXNOLOGIYALAR. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(5), 990-993.
6. Hamidullo o'g'li, T. H., & Kamolovich, B. E. (2023). IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH TAJRIBASI. *Scientific Impulse*, 1(7), 648-653..
7. Hamidullo o'g'li, T. H. TA'LIM TIZIMIGA MICROSOFT OFFICE 2003 VA 2020 DASTURLARINI QO 'LLANILISHI VA IMKONIYATLARI. *Научный импульс*, 362.

8. Hamidullo o'g'li, Tursunov Hojiakbar. "TA'LIM TIZIMIGA MICROSOFT OFFICE 2003 VA 2020 DASTURLARINI QO 'LLANILISHI VA IMKONIYATLARI." Scientific Impulse 2.13 (2023): 353-357.

9. Hamidullo o'g'li, T. H., & Kamolovich, B. E. (2023). IMKONIYATI CHEKLANGAN O 'QUVCHILAR BILAN ISHLASH TAJRIBASI. Scientific Impulse, 1(7), 648-653.